

Tarkoitushakuinen näkemys islamista

Timo Saloviidan teksti ”Klaaniuskonto islam” (*Tieteessä tapahtuu* 4/2020) sisältää monia islamia ja muslimeita stereotypisoivia ja toiseuttavia kuvauksia. Saloviidan viittaukset alan tutkimuskirjallisuuteen sekä alkuperäislähteisiin ovat yksipuolisia ja tarkoitushakuisia. Artikkelissa on lukuisia puutteita; tartumme vastauksessamme vain räikeimpiin.

Artikkelin perusteella Saloviita ei tunne alan akateemista tutkimusta eikä primäärilähteitä. Hänen esittämänsä ”uskontososiologisen” tulkintamallin pohjalla ovat yli sata vuotta sitten kirjoittaneet Max Weber ja Émile Durkheim. Herää kysymys, miksei uudempaa uskontososiologista tutkimusta ja teoretisointia ole käytetty hyväksi. Viime vuosikymmenen aikana islamiin liittyvää uskontososiologiaa on tehty valtava määrä. Weberiin viittaaminen sopii toki hyvin Saloviidalle, koska Weber itse suhtautui islamiin äärimmäisen kielteisesti. Weberin vahvasti yksinkertaistavat tulkinnat islamin ”olemuksesta” on torjuttu tutkimuksessa jo kauan sitten, mutta Saloviidalle ne ovat edelleen relevantteja havaintoja.

Artikkelin punaisena lankana on islamin samaistaminen paimentolais- ja klaaniuskonnoksi. Näitä kahta Saloviita käsittelee synonyymeinä, vaikka ne eivät sitä toki ole. Artikkelissa islam esitetään myös arabien uskontona. Tällaiset väittämät olivat yleisiä 1800-luvun eurooppalaisessa tutkimuksessa, mutta ne on kumottu jo vuosikymmeniä sitten. Kun tämä havaitaan, artikkelista putoaa pohja pois, ja jäljelle jäävät vain Saloviidan halveksivat, väheksyvät ja stereotyyppiset näkemykset islamista. Määre ”klaani-” esiintyy Saloviidan tekstissä miltei joka virkkeessä. Sen oletettu analyttinen ja selittävä voima jää kuitenkin lukijalle epäselväksi. Samaten harhaanjohtavasti artikkelissa hahmotellaan maailmankuva, jossa ”paimentolaisuus” esitetään jyrkkänä vastakohtana kaupungissa asuvalle populaatiolle. Todellisuudessa eri sosioekonomiset strategiat, kuten siirtyvä laiduntaminen, keräily, metsästys ja maanviljely, olivat useimmiten limittäin käytössä samoilla ryhmillä.

Saloviita kytkee Muhammadin elämän ja isla-

min varhaisvaiheet Arabian aavikoille ja paimentolaisiin ja toteaa muun muassa, että ”Arabian aitiomaan beduiinit olivat heimoihin jakautuneita paimentolaisia, jotka karjaa laiduntaessaan siirtyivät paikasta toiseen” (s. 11). Muhammadin ja varhaisten muslimien kuvaaminen voittopuolisesti paimentolaisina on harhaanjohtavaa. Muhammad ja hänen seuraajansa asuivat Mekassa ja Medinassa, jotka olivat, kuten ovat nykyäänkin, kaupunkoja. Klassikkoteoksessaan Fred Donner (1981) toteaa, että lähdeaineisto ei tue ajatusta varhaisista muslimista paimentolaisina. Suurin osa Arabian niemimaan asukkaista asui kaupungeissa ja kylissä. Myöhemmät, 600–700-luvuilla valtaa pitäneet kalifit ja heidän kuvernöörensä, suhtautuivat paimentolaisiin kielteisesti pyrkien saamaan heidät muuttamaan kaupunkiin (Athamina 1987; Crone 1994; Lindstedt 2015). Ajatus islamista ”arabien uskontona” oli myös tyypillistä eurooppalaisille kirjoittajille, jotka toimivat 1800-luvun nationalistisessa ilmapiirissä. Tämä näkemys on kuitenkin moneen kertaan todettu vääräksi (ks. esim. Webb 2016). Muslimit olivat alusta pitäen monikielinen ja -etninen ryhmä.

On hyvin yksinkertaistavaa luonnehtia kokonaista uskontoa tai kulttuuripiiriä yhdellä tai kahdella sanalla, mutta jos se pitäisi varhaisen islamin kohdalla tehdä, sopiva määritelmä ei olisi ”paimentolaisuskonto”. Se olisi urbaani uskonto.

Artikkelissa on monia väittämiä ja kuvauksia, joita voidaan luonnehtia islamofobisiksi ja joilla on pitkät juuret orientalistisessa kirjoittelussa (ks. Said 2011 [1978]). Emme siteeraa niitä kaikkia, koska emme halua antaa niille enempää tilaa.

Saloviita esimerkiksi kuvaa islamia ja muslimeita syvän fatalistisiksi (s. 10). Tällaiset luonnehdinnat ovat olleet tyypillisiä, kun muut kuin muslimit ovat halunneet tehdä eroa muslimeihin. Muslimien toimijuudesta ja predeterminismi-näkemyksistä on tehty etnografisia tutkimuksia (esim. Elliot 2016), joihin tutustuminen olisi ollut hyödyllistä. Saloviidan artikkeli ei myöskään anna todenmukaista kuvaa islamilaisen teologian monimuotoisista keskusteluista vapaata tahtoa ja ennaltasäättämistä koskien (ks. esim. Özgür 2020). Shiialaiset uskonoppineet korostavat ihmisen vapaata tahtoa, ja sunnalaisuudessaakin predeterminismi-opilla on aina ollut myös kriittikkonsa. Paitsi

fatalistinen, Saloviidan islam on myös läpikotaisin militantti: rituaalirikouskin on mukamas kuin sotilasharjoitus (s. 13). Varsinainen akateeminen tutkimus kuitenkin raportoi, että muslimit kuvaavat rukousta usein rauhan, laupeuden ja rakkauden määreillä (Williamson 2018). Tässäkin Saloviidan teksti toisintaa tyypillisiä islamofobisia väitteitä.

Edelleen islamin kuvaaminen muuttumattomana lakiuskontona on piirre, jossa Saloviita ammentaa islam-vastaisen kirjoittelun pitkistä historiasta. Samankaltaisia luonnehdintoja on käytetty myös kristillisessä juutalaisvastaisessa polemiikissa, jossa kristinusko kohotetaan legalismista syytettyä juutalaisuutta eettisemmäksi uskonnoksi (ks. esim. Fredriksen ja Reinhartz 2002). Saloviita väittää, että ”islamilainen laki ei kehity, vaan on ikuinen ja muuttumaton” (s. 13). Islamilainen oikeustiede (*fiqh*) on kuitenkin aina hyväksynyt paitsi tulkintojen muutoksen myös moniäänisyyden. Esimerkiksi nykyisen sunnalaisen uskonoppineiston tunnettu hahmo Yusuf al-Qaradawi (s. 1926) on esittänyt, että 95–99 % islamilaisen oikeustieteen kysymyksistä on oppineiden kesken kiisteltyjä: ”on näkökulmia, jotka sopivat yhteen paikkaan mutta eivät toiseen... Koraani ja sunna ovat tekstejä, joita järkevät ymmärtävät. Jotkut tulkitsevat vapaammin kuin toiset. Erimielisyyttä ei voi poistaa” (sitaatit teoksesta Juntunen 2020, 169, 177). Mainittakoon, että al-Qaradawi on näkemyksiltään konservatiivinen: liberaali tai reformistinen uskonoppinut saattaisi pitää näitäkin luonnehdintoja liian jäykkinä. Sillä, että sharia ei ole ”täysin käytössä missään muslimimaassa”, ei ole mitään tekemistä (väitetyllä) siirtymisellä paimentolaiselämästä kaupunkiin, vaan uskontoon pohjautuva lakijärjestelmä ja muut oikeuden muodot ovat aina eläneet rinnakkain niin sanotuissa islamilaisissa valtioissa.

Kirjoittaessaan, että ”islam vaatii” sharia-lain käyttöönottoa (s. 15), Saloviita sortuu ongelmalliseen tapaan ajatella uskonnollista toimijuutta (ks. Pauha 2020). Islam on sosiaalinen konstruktio, joka ei itsessään ”vaadi” yhtään mitään, vaan jonka nimissä vaaditaan. Mitään yhtä islamia ei olekaan olemassa vaan lukematon joukko oppineiden ja uskonnon auktoriteettien keskenään erilaisia tulkintoja. Kuten niin sanotut eletyn uskonnon (*lived religion*) tutkijat (esim. McGuire 2008; Ut-

riainen 2018) ovat huomauttaneet, islamilaiden uskonoppineiden näkemykset ja muslimien elämä eivät myöskään ole yksi ja sama asia. Teologiset keskustelut ovatkin usein varsin kaukana niistä muodoista, joissa uskonto ihmisten arjessa ilmenee.

Kaiken kaikkiaan Saloviidan kirjoitus on osa pitkää jatkumoa, jossa islamin väitetyllä perusolemuksella selitetään kaikki alueen myöhempi historia ja islamilaisen maailman ”takapajuisuus”. Tällä traditiolla on tärkeä merkitys islamofobisessa ajattelussa. Sen sijaan vakavassa, islamia ja islamilaisen maailman yhteiskuntien historiallista kehitystä koskevassa tutkimuksessa tällaisilla stereotyyppioilla ei ole mitään roolia.

Tutkimusten mukaan Suomi on Euroopan islam-vastaisimpia maita (Ketola 2011, 70; Pew Research Center 2018, 21). On surullista, että *Tieteessä tapahtuu* toimii kanavana islamofobisten ajatusten levittämiseen.

Lähteet

- Athamina, Khalil (1987). A 'rāb and Muhājirūn in the Environment of Amṣār. *Studia Islamica* 66, 5–25.
- Crone, Patricia (1994). The First-Century Concept of *Hiġra*. *Arabica* 41, 352–387.
- Elliot, Alice (2016). The Makeup of Destiny: Predestination and the Labor of Hope in a Moroccan Emigrant Town. *American Ethnologist* 43/3, 488–499.
- Donner, Fred M. (1981). *The Early Islamic Conquests*. Princeton: Princeton University Press.
- Fredriksen, Paula ja Reinhartz, Adele (toim., 2002). *Jesus, Judaism, and Christian Anti-Judaism: Reading the New Testament After the Holocaust*. Louisville: Westminster John Knox Press.
- Juntunen, Marko (2020). *Matkalla islamilaisessa Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Ketola, Kimmo (2011). Suomalaisten uskonnollinen suvaitsevaisuus. Teoksessa Ketola, Kimmo, Niemelä, Kati, Palmu, Harri ja Salomäki, Hanna (toim.), *Uskonto suomalaisten elämässä: uskonnollinen kasvatus, moraalit, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa*, 60–89. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
- Koca, Özgür (2020). *Islam, Causality, and Freedom: From the Medieval to the Modern Era*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindstedt, Ilkka (2015). Muhājirūn as a Name for the First/Seventh Century Muslims. *Journal of Near Eastern Studies* 74/1, 67–73.
- McGuire, Meredith (2008). *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. New York: Oxford University Press
- Pauha, Teemu (2020). Uskonto ja oma ajattelu. Teoksessa Rönni, Toni (toim.), *Kuka maailmaa hallitsee? Vallan umpisolmuja avaamassa*, 141–157. Helsinki: Gaudeamus.
- Pew Research Center (2018). *Being Christian in Western Europe*. Washington, DC: Pew Research Center. <https://www.pewforum.org/wp-content/uploads/sites/7/2018/05/Being-Christian-in-Western-Europe-FOR-WEB1.pdf>
- Said, Edward (2011) [1978]. *Orientalismi*. Suom. Kati Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus. Alkuperäisteos: *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Utriainen, Terhi (2018). Eletty epävirallinen uskonto. Teoksessa Ketola, Kimmo, Martikainen, Tuomas ja Taira, Teemu (toim.), *Uskontososiologia*, 113–134. Turku: Eetos.

- Webb, Peter (2016). *Imagining the Arabs: Arab Identity and the Rise of Islam*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Williamson, W. P. (2018). The Experience of Muslim Prayer: A Phenomenological Investigation *Pastoral Psychology*, 67, 547–562.

ILKKA LINDSTEDT, HANNU JUUSOLA, INKA NOKSO-KOIVISTO, TEEMU PAUHA, SAANA SVÄRD JA RIIKKA TUORI

Lindstedt on islamilaisen teologian yliopistonlehtori. Juusola on Lähi-idän tutkimuksen professori. Nokso-Koivisto Suomen Lähi-idän instituutin säätöön asiamies. Pauha on islamilaisen teologian yliopistonlehtori. Svärd on muinaisen Lähi-idän tutkimuksen apulaisprofessori ja Suomen Itämaisen seuran puheenjohtaja. Tuori on Lähi-idän tutkimuksen yliopistonlehtori. Muut kuin Nokso-Koivisto työskentelevät Helsingin yliopistossa.